

Carel Peeters, *De cultuur, van wie is die tegenwoordig?* Vrij Nederland, 26 Mei 2015.

Het heeft even geduurd voor er weer een boek met essays van de Kroatisch-Nederlandse schrijfster Dubravka Ugresic verscheen. Maar nu is er dan 'Europa in sepia' waarin haar ironisch-melancholische kijk op de wereld weer samengaat met scherpe analyses van de toestand waarin Europa en centraal Europa zich bevinden. En door wie wordt nu de cultuur beheerd?

De Kroatisch-Nederlandse schrijfster Dubravka Ugresic bekijkt de wereld door het gat van een bagel. Dat is haar optiek: ze leert de wereld in eerste instantie niet kennen via het geheel van het open onbegrensde uitzicht, maar via het detail dat ze door het gat van de bagel ziet. Ugresic verliet in 1992 Zagreb vanwege de oorlog tussen Kroatië, Bosnië en Servië. De optiek van het gat in de bagel was en is een existentiële noodzaak: het onbegrensde uitzicht op de wereld zou in haar omstandigheden wat te veel ineens zijn.

De bagel staat voor meer dan de bagel. Hij staat voor een consistente kijk op de wereld, stevig, niet om te blazen

'Genesteld in mijn holletje, als een muis in de kaas, observeer ik de wereld', schrijft ze in haar beschouwing over het verschil tussen de bagel, de muffin en de doughnut. Dat gat is niet het enige voordeel van de bagel waar Ugresic op valt, dan kennen we haar niet. 'De kracht van de bagel ligt in zijn consistentie, in zijn stevigheid. Een muffin vasthouden kan alleen een dwaas en het in de hand houden van een vette en ruwe doughnut is een ware kwelling. De bagel met zijn gladde, strakke korst en zijn stevige, ronde lichaam, past volmaakt in de vorm van je handpalm. De bagel ligt als gegoten in de hand, dat is zijn natuurlijke rustplaats, de bagel is een goddelijke discus in je hand.' Het is duidelijk: de bagel staat voor meer dan de bagel. Hij staat voor een consistente kijk op de wereld, stevig, niet om te blazen. De optiek van het gat zorgt voor het inzoomen op details, zoals de bagel, het gat zorgt voor ironische afstand. Ugresic laat zich niets wijsmaken.

Deze ironisch-ernstige manier van schrijven behoort tot de oost-europese traditie van

Jaroslav Haseks soldaat Schwejk, van de rus Daniil Charms en van Tsjech Bohumil Hrabal: het opblazen van iets kleins tot iets karakteristieks, iets tot een pars pro toto maken zodat het voor meer staat dan het ding zelf. Ugresic leest cultuur in alles, in een fotoalbum, een film, een gedicht, een bontjas, een woord, een vogeltje, een gebaar. In een kleinigheid als de bagel kan een hele mythe schuilgaan. Veel wordt daardoor even belachelijk als aandoenlijk in Ugresic' boeken, zoals *Het leven is een sprookje*, *Niemand thuis*, *Nationaliteit:geen*, *Museum van onvoorwaardelijke overgave*, *Ministerie van pijn* en haar nieuwe boek *Europa in sepia*.

Een flink deel, een kleine honderd pagina's, wordt in *Europa in sepia* in beslag genomen door het essay *De karaokecultuur*, een essay over de mondiale overname van de cultuur door imitators en amateurs. Dat is al afzonderlijk in verschillende Europese talen vertaald. Het zijn niet meer de oorspronkelijke, creatieve kunstenaars die ervoor geleerd hebben, en die er zich in bekwaamd hebben, die de cultuur volgens Ugresic bepalen, maar de mensen die hen nadoen, zoals anonieme amateurs die bekende liedjes vertolken tijdens een karaoke. De 'karaokemens' is een 'wannabe', iemand die tijdelijk iemand anders wil zijn, zoals kinderen zangers of zangeressen die ze leuk vinden willen zijn en ze nadoen. De karaokemens blijft voor eeuwig steken in het meezingen en het imiteren.

Ugresic ziet de karaokecultuur op de meest onschuldige plaatsen, zoals in de Universal Studios in Los Angeles, waar je je hoofd kunt steken in het lichaam van Vivien Leigh die daar gearmd staat met een uitgezaagde Clark Gable. Ugresic is even Leigh. Andy Warhol is de uitvinder van de karaoke in de beeldende kunst: hij gebruikt foto's die door iemand anders zijn gemaakt en bewerkt die met wat kleurvlakken. Een enorm karaoke-terrein is de wereld van de fan en het onschuldige maniakale enthousiasme dat daarbij hoort. De fan verdwijnt in zijn of haar idool. Een tijdje dacht men dat met Twitter ook literatuur geschreven zou kunnen worden. In het door Penguin uitgegeven boekje *Twitterature* stond in 2009: 'Dankzij *Twitterature* kunnen we met de literatuur van de beschaafde wereld kennismaken zonder dat we die echt hoeven te lezen.' Daarna kwam de sms-roman, maar die was geen lang leven beschoren, ook al werd hij aangekondigd als een nieuw literair genre: een typisch voorbeeld van wat de technologie de literatuur zou kunnen bieden. En internet heeft alles drastisch gedemocratiseerd, dus ook het schrijven.

Dat heeft er volgens Ugresic voor gezorgd dat men op grote schaal niet meer wil weten wat het verschil is tussen literatuur en zo maar wat schrijven: 'het onderscheid tussen meester en amateur en tussen goede en slechte literatuur is zo goed als verdwenen en niemand waagt zich eraan om dat onderscheid in ere te herstellen.' Ook de critici doen het niet, want die 'zijn bang om van elitarisme te worden beticht.' Het is voor Ugresic alsof de literatuur niet meer haar huis is – daar 'wonen nu andere mensen'. Ugresic ziet het zwart in: 'De media – kranten, televisie, de uitgeversindustrie en internet – bestaan bij de gratie van volkse en populaire popsterren en de populaire popsterren bestaan bij de gratie van de media, en zo scheppen ze samen een populaire cultuur die ze ook gezamenlijk beheersen.' Dubravka Ugresic is de eerste om toe te geven dat iedereen een periode van karaoke doormaakt: de jaren dat hij of zij zich identificeert met filmsterren, persoonlijke helden, voorbeelden, zich kleedt als zijn held. Ze bekennt ooit een verhaal ('Wie ben ik?' in *Het leven is een sprookje*) te hebben geschreven dat parasiteerde (karaokede) op *Alice in Wonderland*. Maar dat stadium ontgroeide ze. De huidige cultuur, schrijft Ugresic, 'is, statistisch gezien, in handen van amateurs en autodidacten, van intuïtieve en anonieme individuen en collectieve auteurs.'

Dat de cultuur nu in handen zou zijn van amateurs en dat in de literatuur nu andere mensen wonen: het is wat al te zwart voorgesteld. Er zijn tegenkrachten genoeg die kenbaar maken dat de drie delen van *Vijftig tinten grijs* wel honderdduizend keer over de toonbank mogen gaan, maar daarmee is nog niet gezegd dat het boek ook maar in de verste verte tot de literatuur gerekend wordt. Ook al heeft Ugresic gelijk dat stelselmatig wordt geprobeerd het onderscheid tussen goede en slechte literatuur te verdoezelen of te ontkennen, het is niet waar dat er geen onderscheid meer wordt gemaakt. Het moet wel steeds weer worden gezegd, want het imperialisme van de anonieme amateurs is hardnekkig. Opdat men weet wat zij onder goede literatuur verstaat, heeft Ugresic het in *Europa in sepia* over *Afgunst*, de roman van Joeri Oljesja, een boek van 'goddelijke lichtheid' en een roman die voldoet aan 'elk criterium van literaire uitmuntendheid'.

Ooit bezwoer Ugresic zichzelf dat ze zich als schrijfster niet zou bedienen van autobiografische notities, nooit zou schrijven over andere landen en haar dagboekaantekeningen voor zichzelf zou houden. Aan geen enkele van deze principes

heeft ze zich gehouden, en gelukkig maar. Ugresic kan autobiografisch schrijven omdat ze er altijd meer dan autobiografie van maakt. Ze is het betrouwbare centrum, van daaruit analyseert ze de wereld met een mengsel van ironiserende humor en bloedige ernst. Groots is haar vermogen om het saillante aan de wereld te ontlene, dat wat echt iets vertelt over de achtergrond van de oppervlakte, zoals wanneer ze het over de karaokecultuur heeft. Ugresic weet aan alles iets te ontlene, aan het subliemste, zoals de roman van Olesja, maar ook aan het banaalste en triviaalste, zoals aan een bagel.

Europa in sepia is *uitgegeven door Nijgh & Van Ditmar*.